

Dinî Araştırmalar, Mayıs-Ağustos 2000, C. 3, s. 7

Abdulazîm ed-Deyb'in Zübeyr b. Avvâm'a Yönelik Bazı Tenkitlere Cevabı

*Selçuk COŞKUN**

Tam adı; Zübeyr b. Avvâm b. Huveylid b. Esed b. Abdi'l-'Uzzâ b. Kussî' olan bu sahabî, iki farklı künye ile anılmaktadır. Bazen annesinin onu, kardeşi Zübeyr b. Abdilmuttalib'in "Ebu't-Tâhir" künyesiyle çağırıldığı² zikredilse de, asıl künyesi, Ebu Abdillah'dır³. Kendisi, Resûlullah (SAS)'ın halası, Safiyye bintu Abdilmuttalib'in oğludur⁴.

Mûsa b. Talha'nın rivâyet ettiğine göre; Ali b. Ebi Tâlib, Talha b. Ubeydillah, Sa'd b. Ebi Vakkâs ve Zübeyr b. Avvâm, aynı senede doğmuşlardır. Bu yüzden onlara, "Aynı yılın çocukları denilirdi"⁵. Zübeyr b. Avvâm'ın müslüman olduğu yaş konusunda farklı rivâyetler vardır. Sekiz yaşında müslüman

* *Yrd. Doç. Dr.*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 İbn Hacer, *el-İsâbe*, Daru'l-Fikr, tsz., I,545.; Nuru'd-Din Ali b. Bekr el-Heysemî, *Mecma-u'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 3.Baskı, Beyrut-1982, IX,150; İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kübrâ*, Daru Beyrut ve Daru Sadır,Beyrut-1957, III,100

2 İbn Hacer, *a.g.e.*,el-İsabe, I,545; Hâkim en-Neysâbüri, Ebu Abdillah Muhammed b. Abdillah. *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-1990, III,405.

3 İbn Hacer, *a.g.e.*,I,545; İbn Sa'd, *a.g.e.*,III,100; el-Heysemî, *a.g.e.*,IX,150.

4 el-Heysemî, *a.g.e.*,IX,150;İbn Hacer, I,545;İbn Sa'd, *a.g.e.*, III,100; Hâkim en-Neysâbüri, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-1990, III,405.

5 Hâkim en-Neysâbüri, *a.g.e.*, III,415.

olduğunu zikreden rivayetlerin⁶ yanısıra, oniki⁷ ve onaltı⁸ yaşlarında müslüman olduğunu zikreden rivâyetlere de rastlanmaktadır. Zübeyr b. Avvâm, onsekiz yaşındayken Mekke'den Medîne'ye hicret etmiştir⁹.

Cemel Savaşı günü bozguna uğrayıp Medîne'ye doğru yönelmişken, Amr b. Cürmüz onu takip etmiş ve Siba' vadisinde şehit etmiştir¹⁰. Ölüm yaşı hakkında; altmışdört¹¹, altmışaltı-altmışyedi¹² ve altmış küsür¹³ şeklinde farklı rakamlar zikredilmektedir.

Zübeyr b. Avvâm'ın; Esmâ bintü ebî Bekr, Ümmü Hâlid, Ribab bintü Üneyf, Zeyneb, Ümmü Külsûm ve el-Helâl bintü Kays adında altı hanımından, onbiri erkek, dokuzu kız, olmak üzere toplam yirmi çocuğunun olduğu zikredilmektedir¹⁴.

O'nun fazîleti konusunda zikredilen birçok rivâyetten bazıları şunlardır: Bizzat kendisinin naklettiğine göre Hz. Peygamber (SAS) onun için; "*Her Nebînin bir havârisi vardır. Benim havârim de Zübeyr'dir*"¹⁵ demiştir. Resûlullah (SAS) başka bir hadisinde de, "Talhâ ve ez-Zübeyr, benim cennetteki iki komşumdurlar"¹⁶ ifadesiyle onu tebciil etmiştir. O, İslâm'da ilk kılıç sallayan dır¹⁷. Resûlullah'ın katıldığı bütün savaflara katılmıştır¹⁸. Mevsil'den gelen bir zat, onun hakkında şu olayı anlatmıştır: Bazı seferlerinde Zübeyr b. Avvâm'a arkadaşlık ettim. Bir defasında cünüp oldu. Bana dedi ki, "Beni gölgele". Ben de onu gölgeledim. Bir ara gözüm ona aldı ve vücudunun kılıç darbeleriyle dolu olduğunu gördüm. Ona; "Vallahi şimdiye kadar hiçkimsede görmediğim kadar yara izini sende gördüm", dedim de o; "Vallahi vücudumda hiçbir yara izi yoktur ki, Resûlullah'la beraber ve Allah yolunda olmuş olmasın"¹⁹ dedi.

6 el-Heysemî, *a.g.e.*, IX,151-152; İbn Hacer, *a.g.e.*, I,545; Hâkim en-Neysâbüri, *a.g.e.*, I-II,406.

7 İbn Hacer, *a.g.e.*, I,545.

8 Hâkim en-Neysâbüri, *a.g.e.*, III,405; el-Heysemî, *a.g.e.*, IX,151-152.

9 Hâkim en-Neysâbüri, *a.g.e.*, III,406; el-Heysemî, *a.g.e.*, IX,151.

10 Hâkim en-Neysâbüri, *a.g.e.*, III,406,411; İbn Hacer, *a.g.e.*, I,546; el-Heysemî, *a.g.e.*, IX,152.

11 el-Heysemî, *a.y.*

12 Hâkim en-Neysâbüri, *a.g.e.*, III,405; İbn Hacer, *a.g.e.*, I,546.

13 el-Heysemî, *a.g.e.*, IX,151-152; Hâkim en-Neysâbüri, *a.y.*

14 İbn Sa'd, *a.g.e.*, III,100.

15 Hâkim en-Neysâbüri, *a.g.e.*, III,408; el-Heysemî, *a.g.e.*, IX,151.

16 Hâkim en-Neysâbüri, *a.g.e.*, III,409.

17 el-Heysemî, *a.g.e.*, 150,151.

18 Hâkim en-Neysâbüri, *a.g.e.*, III,406.

19 el-Heysemî, *a.g.e.*, IX,150; Hâkim en-Neysâbüri, *a.y.*

Ömer b. el-Hattâb onun için, “Bir vasiyyette bulunsam, ya da bir miras bıraksam, onun Zübeyr b. Avvâm için olmasını isterdim. Çünkü o, dinin rükünlerinden bir rükündür”²⁰ demiştir.

Ali b. Ebî Tâlib ve Zübeyr b. Avvâm, Cemel Savaşı günü karşılaştılar. Hz. Ali, Zübeyr’e, onunla savaşmak istemediğini beyan edince, Zübeyr; “Seninle savaşmamamı mı istiyorsun?” diye sordu. Hz. Ali; “Evet. Sen, Resûlullah’ın halasının oğlu, dayısının oğlu ve havârisi olduğun halde bunu nasıl isterim ki?” diye cevap verdi²¹. Bütün bu iyi niyetlere rağmen aralarında savaş olmuş ve bu savaşta Zübeyr b. Avvâm şehit edilmişti. Böyle kritik bir anda cereyan eden şu olayda, Hz. Ali’nin tavrı oldukça manidardır: Zirr b. Hubeyş rivayet ediyor: Ben Hz. Ali’nin yanında oturuyordum. Zübeyr’in başı, katille beraber getirildi. Bunun üzerine Hz. Ali şöyle dedi; “Safiyye’nin oğlunun katilini cehennemle müjdeleyin! Zira Resûlullah’ın şöyle dediğini duydum: “Her nebinin bir havarisi vardır. Benim havârim de Zübeyr’dir”²².

Zübeyr b. Avvâm, Cennetle müjdelenen on kişiden ve şûra üyesi olan altı kişiden biridir²³.

O, hadis rivâyeti konusunda da son derece titiz davranırdı. Bir defasında oğlu Abdullah b. Zübeyr ona; “Babacığım, bana Resûlullah’tan hadîs rivâyet et ki, ben de senden rivâyet edeyim. Zira bütün sahâbe çocukları, babalarından hadis rivâyet etmekte” demişti. Bunun üzerine Zübeyr şöyle demiştir: “Yavrum! Resûlullah’la sohbeti olan hiçbir sahâbî yoktur ki, benim onun kadar ya da ondan daha fazla bir beraberliğim olmuş olmasın. Sen şunu iyi biliyorsun ki; Annen Esmâ bintü Ebî Bekr benim nikâhımdaydı, teyzen de Aişe bintü Ebî Bekr’dir. Annem, Safiyye bintü Abdilmuttalib’dir. Resûlullah, dayımın oğludur. Yine bilirsin ki, halam Resûlullah’ın nikâhında olan Hadîce bintü Huveylid’dir. Benim Resûlullah’la sohbetim en güzel bir şekilde olmuştur. Lâkin O’nun şöyle dediğini duydum; “*Kim benim söylemediğimi, bana nisbet ederek söylerse, cehennemdeki yerine hazırlansın!*”²⁴. Bu rivâyet, onun rivâyet konusundaki hassasiyetinin sebebini izah eder durumdadır.

20 el-Heysemî, *a.g.e.*, IX,151.

21 el-Heysemî, *a.y.*

22 Hâkim en-Neysâbüri, *a.g.e.*, III,414.

23 İbn Hacer, *a.g.e.*, I,545.

24 Hâkim en-Neysâbüri, *a.g.e.*, III,407.

Hayatı ve fazileti konusundaki bu kısa girişten sonra, Abdu'l-Azîm ed-Deyb tarafından yazılan "Zübeyr b. Avvâm - es-Servetu ve's-Sevre-" adlı makale'nin tercümesine geçebiliriz. Müellif bu makalesinde, Zübeyr b. Avvâm hakkında ortaya atılan bir takım iddialara cevap vermektedir. Bu iddialar, ana hatlarıyla şu iki noktada yoğunlaşmaktadır:

1. Sahip olduğu yüklü miktardaki serveti, müslümanların kendisine emanet olarak bıraktığı malların istismarı sonucu elde ettiği iddiası. Meselâ, Ali Şeriatî'nin bir eserinde şu ifadeler yer almaktadır: " Osman altı bin dinarı Zübeyr'e verdi. O, bu parayla ev yaptırdı ve kiraya verdi. Medine'de onbeş ev, Basra'da iki ev, Kûfe'de bir ev, Mısır'da bir ev yaptırmıştı. Mes'udî'nin dediğine göre; Osman devrinde, Zübeyr'in bin erkek ve bin kadın kölesi vardı. Bütün bunlara ilave olarak, ölümünden sonra bin tane de atı kalmıştı. Geriye elli bin dinar bırakmıştı"²⁵.

2. O'nun Hz. Ali'ye karşı gelmesi ve bu karşı gelişinin temelinde maddeci düşüncenin hâkim olduğu, iddiası.

Müellif, Zübeyr b. Avvâm hakkındaki birtakım iddiaları, sened tenkidine hemen hemen hiç yer vermeden, metin tenkidi usulüyle gerçek dışı olduğunu ortaya koymaya, bunu yaparken de, mezkur sahabî ile ilgili bazı rivayetleri, metin tenkidine tabi tutup, ifade ettikleri manayı açığa çıkarmaya çalışmaktadır.

Adı geçen makalenin tercümesi esnasında, yapılan atıflar gözden geçirilmiş, gerekli ilaveler zikredilmiş, müellifin kendi tahkikleriyle karışmaması için, bu ilaveler italik bir karakterle verilmiştir.

Zübeyr b. Avvâm

es-Servetü ve's-Şevre/Mal ve İhtilâl

Dr. Abdu'l-'Azîm ed-Deyb²⁶

Tarihimiz ve geçmişimiz, karalama, tahrif ve suçlama saldırılarına maruz kalırken ve biz bundan üzüntü , elem duyup korku ve endişemiz artarken, içi-

25 İnkılapçı ve Sosyal Adaletçi Ebu Zerr-i Ğifari, Ali Şeriatî, Trc:Salih Okur, Tebliğ Yayınları, İstanbul-1987.

26 *Havliyyetü Külliyyeti's-Şeri'ative'd-Dirasati'l-İslamiyye, Sâayı:3, Tarih:1984, Külliyyetü's-Şeri'a, Katar.*

Müellif, 1929 yılında, Mısır'ın Batı vilayetlerinden birine bağlı bir köyde doğdu. Kur'an'ı hıfzetti. Öğrenimini el-Ezher'de ve Kahire Üniversitesi, Daru'l-Ulûm Fakültesi'nde tamamladı. İslam düşüncesinin muhtelif yönlerine ait araştırma ve eserleri vardır (el-Menhec fi kitabâti'l-Ğarbiyyîn anî't-Târihi'l-İslâmî adlı eserinin kapağından).

mizden bazıları, ilk asırlardaki alimlerimizi suçlamaya, onları ihmalkâr ve kusurlu olmakla, konularını ve bütün güç ve iradelerini sarfettikleri araştırma alanlarını, iyi seçmemekle itham etmeye ve onların Fıkh'a , Furu' Fıkh'a ve onun teferruatlarına; Kelam İlmine, onun ihtilaflarına ve münakaşalı konularına aşırı derece önem verip, tarihi ihmal ettiklerini iddia etmeye başlamışlardır.

Gerçek şu ki; Alimlerimiz, -Allah Onlardan Razi Olsun- ne kusur etmişler, ne hafife almışlar, ne de ihmalkâr davranmışlardır. Zira sened ve lafızlarıyla birlikte tedvin etmedikleri hiçbir haber ve hadis bırakmamışlar, hatta ne kadar ince ve gizli olursa olsun, rivayetler arasındaki farkları bile kaçırmamışlardır. Uzun tarihimiz boyunca meydana gelen her hâdisenin haberinin, günümüz tarihçileri ve yazarlarını aciz bırakacak bir dikkatle mutlaka satırlara geçirildiğini ve tedvin edildiğini görmekteyiz. Hatta bir olayın birçok açıdan izah edildiğini müşahede etmekteyiz. Zaman zaman bunu bir kitap içinde dahi görürüz. Hatta bazıları, bu yüzden mesela, Taberi'nin kendi kendisiyle tenakuza düştüğünü bile zannetmektedirler. Halbuki onda tenakuz yoktur. Fakat o, olayların incelendiği, onların hakkında varid olan ve söylenen şeylerin yazılmış olduğu bir devirde kitabını yazdı. Bunun için farklı olmalarına rağmen çeşitli yönlerden anlatılan rivayetlerin hepsini bize aktarmayı bir emanet bildi. O, rivayetleri tenkit etmeyi, ayıklama, hataları sahihinden ayırma gibi mühim meseleyi, senedi önümüze koymak suretiyle bize bırakarak bizden almak istememiştir.

Nitekim kitabının mukaddimesinde bunu açıkça söylemiştir: *“Bu kitabımda, sahih bir yönü ve gerçekte bir manası bilinmediğinden dolayı, okuyucunun hoş görmediği, dinleyenin makul karşılamadığı bir haberin, bizim tarafımızdan değil de, bize nakleden bazıları vasıtasıyla geldiği ve bize nakledildiği şekilde bizim de bunu naklettiğimiz bilinmelidir”*.

Bizim imamlarımız -Allah Onlardan Razi Olsun- , bizim için birtakım kaideler ve sağlam usuller koymuşlar ve usüllerin temellerini sağlamlaştırmışlardır. Yine onlar bize; rivayetlerin tenkidini, mertebe ve derecelerini açıklama metodunu , isteyenin önünü açarak ve her göz sahibinin yolunu aydınlatacak bir şekilde açık ve vâzıh olarak bırakmışlardır.

Öyleyse, kusur onların değil bizimdir. Zira bizler aciz kaldık, kültürümüzle aramızdaki bağlar koptu ve şuradan buradan alıntılar yapıp, *kara gözlerimizin hatırı için(!)* kültürümüzle ilgilenip onu araştırdıklarından ve bize takdim ettiklerinden dolayı kendilerine minnettar olduğumuz misyonerlerin ve müsteşriklerin bize sunduklarıyla yetinir olduk.

a. Zübeyr'in Servet Sahibi Oluşu

Bizim Kusurlarımız ve Noksanlarımız:

Kalemlerin ucunda daima; Zübeyr'in zenginliği, malik olduğu malların ve zenginliğin miktarı hakkındaki haber cereyan etmektedir. Hatta o, Resûlullah (aleyhisselatü vesselam)'ın ashabından olan dört zenginden biri sayılır oldu. Öyle ki, bu bilgi, delili ve dayanağı hakkında tartışma ve sual kabul etmeyen bedihi hüküm durumuna geldi.

Maalesef bu , -kültürümüzdeki bedihiyattan bir çoğu gibi- sahih değildir. ez-Zübeyr, zenginlerden değildi²⁷. Ve bulunduğu toplumda da zenginlerden biri sayılmıyordu. Bizzat kendisi, hiçbir zaman ne onlardan birisine itibar etmiş, ne de bunu hissetmiştir. O, borçluydu ve borçlu olarak öldü.

Buhârî Hadîsi:

Buhârî, bir hadisi rivayet ettiği zaman, ondan sonra başka birinin birşey söylemesine gerek kalmaz. O, haber verdiği zaman haberi reddedilmez. İster müslüman olsun, ister gayri müslim olsun, araştırma usûl ve metotlarını bilip de, şunun ya da bunun haberine iltifat ederek, Buhârî'nin hadisini terkeden hiçbir araştırmacı yoktur.

İşte bu vasfa sahip olan Buhârî'de şu hadis rivâyet edilmiştir: "... Abdullah b. ez-Zübeyr'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:(Babam) ez-Zübeyr, Cemel Günü'ne hazırlandığı bir sırada beni yanına çağırdı, ben de gittim. Dedi ki: "Evladım, bugün zalim ya da mazlumdan başkası öldürülmeyecek. Ben de bugün kendimi ancak mazlum olarak öldürülecek biri olarak görüyorum. Benim en büyük hüznüm ve endişem elbette borçlarımdır. Sen borçlarımla, malımızdan herhangi birşey bırakacağını zannediyor musun?" dedi ve ; "Evladım, malımı sat ve borcumu öde..." sözünü söyledi... "Yavrurum, eğer borç ödeme konusunda bir sıkıntıya düşersen, o zorluğa karşı Mevlam'dan yardım iste!" diye ilâve etti.. Abdullah, şöyle dedi: Vallahi ben, babamın bu "mevla" sözüyle ne kastettiğini anlayamadım da sonunda: "Babacığım, Senin Mevlân kimdir?" diye sordum. O da, "Benim Mevlam, "Allah"dır" dedi. Abdullah öyle devam

27 Hiçkimse bizim ez-Zübeyr'den zenginliği nefyettiğimizi zannetmesin. Bu, bir noksanlık ve ayıp olur. Biz sadece hakikatı aradığımız için zenginliğini kabul etmiyoruz. Nitekim ez-Zübeyr'in bazı işlerini, onun ortada olmayan zenginliği üzerine bina edenler var. Hakikat ortaya çıkarsa, bu iddialar da ortadan kalkacak.

etti: “Vallahi ben onun borcunu ödeme konusunda herhangi bir sıkıntıya düş-
tükçe muhakkak: “Ey Zübeyr’in Mevla’sı! , Zübeyr’in borcunu öde!” diye dua
ettim. Akabinde de Yüce Allah, onun borcunu ödedi. ..”²⁸.

Bu, sahih ve sarih bir nassdır. Anlaşılması ve muhtevâsında te’vile ihtiyaç
olmadığı gibi, subûtu ve sihhati konusunda da şüpheye mahal yoktur.

1. Bütün açıklığıyla bu nassın, ez-Zübeyr’in mal çokluğuyla meşhur olarak
bilinen mal sahiplerinden biri olmadığını beyanettiğini görüyoruz. Bilakis o, bir
sıkıntı hissediyordu. Zimmetindeki mal ve borçların durumu onu endişelendirir-
yor, önem veriyor, mal olarak sahip olduğu arâzisinin ve akarının , buna yet-
meyeceğinden korkuyordu.

2. Nitekim yine bu hadis, Abdullah b. Zübeyr’in , düşüncesinde, babasına
muhalefet etmediğini, bilakis borçların eldeki mal ve arazilerden daha çok oldu-
ğu hususunda onunla aynı fikirde olduğunu göstermektedir. Babası ona şöyle
diyordu:” Acaba malımız, borcumuzu karşılayacak mı?”. Abdullah, babasına
verecek bir cevap bulamadı. Şayet babasıyla aynı fikirde olmasaydı, bu kritik
pozisyonda, durumun onun değerlendirdiği ve düşündüğü gibi olmadığını gös-
termek için, mutlaka kendisine onu tatmin edecek bir cevap verirdi. Aksine
düşüncesinde tamamen babasına katıldığını ve ona “Efendisinden yardım is-
temesini teklif ettiğinde”, “Efendin kim?” diye sorduğunu görüyoruz. Zira
Abdullah b. Zübeyr, O’ndan yardım isteyebileceğini umuyordu.

Hiçkimse, Abdullah’ın babasının servetini bilmediğini zannetmesin. Zira
Abdullah, bu sıralarda otuzbeş yaşındaydı. Her halukârda bu yaşda olan birinin,
babasına yardımcı olması, onun her halini ve malını bilen bir kimse olması
gerekir. Hususen bu, en büyük oğul olursa daha gereklidir. Zira Zübeyr’in ona,
“Acaba malımız borcumuzu karşılayacak mı?” sorusu, Abdullah’ın babasının
malını ve halini bildiğini gösterir.

Abdullah, borçları ödeme işinin kolay ve açık olmadığını beyan etmiş ve:”
Vallahi ben onun borcunu ödemekten herhangi bir sıkıntıya düşsem, muhakkak
“Ey Zübeyr’in Mevlası! Zübeyr’in borcunu öde!” diye dua ederdim, Yüce Al-
lah da onun borcunu öderdi” demiştir.

3. Yine Zübeyr’in zenginler ve servet sahibilerinden olmadığını gösteren
bir diğer husus da: O durumda bile, borçlarını düşünüp, onu elindeki mallarıyla
karşılaştırması ve Hakim b. Hizam ‘dan nakledilen şu rivayettir: O, Abdullah b.

Zübeyr'le karşılaşır ve ona der ki: "Sizi bu borçlara güç yetirecek durumda görmüyorum. Bu konuda bir sıkıntıya düşerseniz, benden yardım isteyiniz".

4. Bu konudaki dördüncü delil şudur: Abdullah b. Cafer, Zübeyr'den 400.000 alacağı olduğu halde Abdullah'a gelir ve: "Dilerseniz onu size bırakayım" der. Abdullah, bunu kabul etmez. Abdullah b. Cafer bunun üzerine, "Eğer isterseniz, borcu dilediğiniz kadar geri bırakabilirsiniz" der.

Bu rivayetler de, bu iki büyük sahabenin, Zübeyr'in mal varlığının, mevcut borcuna yetmediğine, yardıma ve müsadeye muhtaç olduğuna şehâdetidir.

Sonra o iki kişi, ez-Zübeyr'i bilen, işleriyle uğraşan, haline vâkıf kimselerdendi. Biri; Hakim b. Hizam (Zübeyr'in amcasının oğlu), diğeri de dayısının oğlunun oğludur. Bu, alacak, verecek, borçlanma ve diğer konularda onunla beraberdi.

Bu şüphe götürmeyen dört delil, Zübeyr'in servet sahiplerinden ve burjuvalardan biri olmadığını göstermektedir.

Bütün delilleri tekrar şöyle maddelendirebiliriz:

1. Zübeyr'in, mal varlığının borçlarına yetmiyeceği korkusu.
2. Oğlu Abdullah'ın bu korkuya muvafakata, borçları ödeme esnasında içine düştüğü sıkıntılardan bahsetmesi ve babasının borcunu ödemesi konusunda Allah'tan yardım dilemesi.
3. Hakim b. Hizam'ın, Abdullah'a, babasının kendisine olan borçlarında indirim yapma ya da tehir etme şeklindeki yardım teklifi.
4. Abdullah b. Cafer'in, Abdullah b. Zübeyr'e, babasından alacaklarını almaması veya te'hirini arzetmesi.

Zübeyr'in Terikesi (Ölümünden Sonra Geriye Kalan Mal):

Burda geriye bir soru kalıyor: O halde Zübeyr'in varislerine taksim edilen mallar nereden geldi?

Cevap:

Bu sorunun cevabını, İmam Buhârî'nin mezkur hadis için koyduğu şu bab başlığında buluyoruz: "Peygamber'in maiyyetinde gaza edenlerin, valilik ve kumandanlık yapanların diri ve ölü hallerinde, mallarındaki bereket ve artma babı". O takdirde bu; yer ve göklerden muttakiler için açılan bereketlerdir. Allahu Teala doğru buyurmuştur: "Eğer o memleketler halkı iman edip de, küfür ve isyandan sakınmış olsalardı, elbette üzerlerine göklerden ve yerlerden nice bereket hazinelerini açardık"²⁹. Yerin gelirlerinde ve evlerdeki bu artış,

Allah tarafından gelen bir berekettir -berekete inananlara göre-. Ya da (berekete inananlara göre) - Allah onları hidayete erdirdin- bu; toplumun şartlarının değişmesinden dolayı, gelirlerde olan bir artıştır.

ez-Zübeyr'in terikesinde yalnızca arazi ve evler vardı, başka birşey yoktu. Abdullah b. Zübeyr diyor ki; "Sonunda, Zübeyr öldürüldü. O, arkasında altın ve gümüş para bırakmadı; o yalnız, bazı araziler bıraktı. Ğabe³⁰ mevkiinde büyük bir arazi, Medine'de onbir ev, Basra'da iki ev, Kufe'de bir ev, Mısır'da bir ev bunlardandır". Abdullah, onlardan bir kısmını sattı ve borçlarını ödedi.

Abdullah b. Zübeyr'in üzerindeki borç, şu şekilde oluşmuştu:

Zübeyr, emanet ehli, insanların emanetlerini teslim ettiği, vasiyyetlerinin yerine getirilmesi ve mallarının korunmasını istediği kimselerdendi. Birtakım kimseler ona mal getirir ve malını Zübeyr'in yanında emanet bırakmak isterdi. Zübeyr ise ona; "Hayır, ben bu malı emânet olarak teslim almam. Lakin bu mal benim zimmetimde bir ödünçtür. Çünkü ben emanetin zayi' olmasından korkarım" derdi. Bu şu demektir: Emanet helâk edildiği ya da telef edildiği zaman -ki, bu durum, o asırdaki hayatta cidden olması muhtemel bir şeydir- sahibinin aleyhine olarak helâk olurdu. Emanetin bırakıldığı kişi bunu ödemezdi. Zübeyr, takvasından ve emanet konusundaki titizliğinden dolayı, emaneti sahibi için muhafazada mübalağa ederdi ve onu selef (ödünç) olarak alırdı. Nihayet kaybolduğu ve telef olduğu zaman, onu ödesin, evlerde ve arazilerde korumaya mukabil, dilediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sahip olsun.

İşte Zübeyr'in malı ve borcunun aslı budur.

Hadis metninde şöyle gelmiştir: "Zübeyr, asla bir kumandanlık, harac toplayıcılığı ve mal toplamaya sebep olacak cinsten herhangi bir vazifeyi üzerine almamıştır. O sadece Resulullah'ın, Ebu Bekr'in, Ömer'in veya Osman'ın maiyyetlerinde yapılan gazvelerde bulunmuştur".

Burada Zübeyr'in arazi ve evlerinin iki kaynaktan geldiğini görmekteyiz:

1. Borç olarak kabul ettiği emanet ve vedialar,

2. Resûlullah (SAS) ve üç halifeyle birlikte iştirak ettiği gazvelerden payına düşen ganimetler.

30 el-Ğabe:Medine civarında büyük bir yerdir.Şam cihetine doğru sekiz mil mesafededir (Ebu Abdillâh Yakut b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân, Mektebetü'l-Esedi, Tahran-1965, III,797.*)

Bir Şüphe ve İzahı:

Hiç kimseyi, “Zübeyr, dünya malına aşırı hırslı idi, hatta bu borçları ve onların gelirlerini çoğaltıyor ve gelirlerini yiyor, bunların gelirlerini sahipleri için korumasına bedel olarak alıyordu” şeklindeki düşünceler, sû-i zanna sevketmesin.

Bu endişe, Zübeyr’in bunu kastetmiş olması ihtimaline binâendir. Mal sahibinin muvâfakati ve onun da malları tazammun etmek üzere onları muhafaza niyyeti devam ettiği müddetçe, söz konusu durum onu ayıplamaz ve kadrini de düşürmez. Bütün bu paraları içine alacak kadar geniş demir kasalar o asırda nerden bulunacaktı ki? Paralar gümüştendi ve bu paralardan bin dirhem, yaklaşık üç kiloya denkti.

Eğer Zübeyr, mala çok düşkün olsaydı, arazi ve ev almak suretiyle malların gelirini çoğaltmakla yetinmezdi. Çünkü bu, şimdi olduğu gibi, sadece sermayeyi korumak isteyenlerin usûlüdür. Sermayeyi artırmak isteyenlerin değil. Malumdur ki, yatırım sermayenin deveranıyla mütenasibtir. Sermayenin deveranı (dolaşımı) arttıkça, kâr daha fazla olur. Sermayeyi donuk olarak, evlere ve arazilere yatırmak, büyük yatırımcıların işi değildir. Lakin bu, sermayeyi koruyan, onu telef ve helak etmek istemeyenlerin usûlüdür. İşte Zübeyr’in maksadı buydu. Yani emanet olarak verilen malların muhafazası.

Diğer bir sual:

Eğer, bu arazi ve evler, sahipleri için muhafaza ettiği borç mallarından veya Resûlullah ve Hülefa-i selâse ile katıldığı cihadlardan elde ettiği ganimet mallarından oluşmuşsa, onların gelirlerinin az olmayacağı durumu ortaya çıkar. Zübeyr’in korkusunun, ve bu ev ve arazilerin borçları ödemeye kafi gelmeyeceği konusundaki endişesinin sebebi neydi? Sonuç için oğlu, Hakim b. Hizam ve Abdullah b. Ca’fer neden endişeye düşmüştü?

Cevap:

Zübeyr’in Allah yolunda atâ ve ihsan eylediği bilinen hususlardandır. Yine onun fakirlere, miskinlere, yetimlere ihsanda bulunduğu da bilinmektedir. Zübeyr, yetimlerin mallarını korur ve onlara kendi özel malından tasaddukta bulunurdu. Nihayet rüşde vardıklarında, onlara mallarını babalarının vasiyyet ettiği günkü gibi tamamen teslim ederdi. Nice sahabiler, ona vasiyyette bulunmuşlardı!.. Osman b. Affan, Abdullah b. Mes’ud, el-Miktad, Abdurrahman b. Avf bunlardandı.

Eğer Zübeyr, malını harcamaktan çekinseydi ve devamlı malını saymakla meşgul olan kimselerden olsaydı, mâlik olduğu mal ile, içinde bulunduğu durum

arasında dengeyi kurardı. Sürekli mâlik olduğu şeyleri, dengeyi ve hesabı tam idrak ederek bilirdi. Fakat Zübeyr, Allah'ın ona verdiği mal ve ğanimetlerden herhangi birşeye iltifat etmeksizin infak ederdi. Zira o, mal konusunda Resûlullah'a tâbi oluyor, O'nun sünnetine uyuyordu.

Köleler ve Atlar:

Büyük alim İbn Haldun'a, "İnsanlar acaib ve garaib şeyleri rivayete pek düşkündür" sözünden dolayı Allah rahmet eylesin. İşte Zübeyr'in serveti, atlar ve kölelerden oluşan zenginliği de bu şekilde yayılmıştır. Bazı Arapça kaynaklarda "Onun bin kölesi vardı"³¹ diye geçmektedir. Bu kaynakların hepsi de, "bin köle, hergün ona harac veriyorlardı, o da bu haracdan evine giren herbir dirhem, tasadduk ediyordu"³² şeklinde rivayette bulundular.

Fakat meşhur müsteşrik Will Durant³³, bu sayıyı, onbin yaptı ve "Zübeyr, onbin köleye sahipti" dedi. Sonra da ona, bin soylu at ekledi. Tabiatıyla bu "Zeki (?)" müsteşrik, Zübeyr'in kölelerden aldığı haracı tasadduk ettiği, haberini hazfetti.

Bu doğru mudur?:

Zübeyr'in bin kölesinin olduğu haberi ana kaynaklarda varid olmakla beraber, ben, bunu tasdik etmeye meyletmiyorum. Çünkü bu beş ana kaynağın (el-İstiab, el-İsâbe, Üsdü'l-Ğâbe ve Sıfatu's-Safve'nin)³⁴ kaynağı bazen tek olur. Bu konu şu anda sadedinde olmadığımız bir araştırmayı gerektirir. Bu takdirde kaynak beş değil, bir olur³⁵.

31 İbn Hacer, *a.g.e.*, I,546.

32 İbn Hacer, *a.y.*

33 *Tam adı; William James Durant (1885-1981)'dir. On ciltlik "Medeniyet tarihi" adlı eserinin yanında birçok eseri vardır (Bkz. AnaBritannica, VII,540). Müellifin Türkçe'ye çevrilmiş eserlerinden biri de, Medeniyet Tarihinin " The Age of Faith (İman Çağı)" adını taşıyan dördüncü cildinin bir bölümüdür. Bu bölüm, Orhan Bahaeddin tarafından tercüme edilmiş ve Tercüman'ın 1001 temel eser serisinde yayınlanmıştır.*

34 Müellif, 5 kaynak demi'se de 4 tanesini zikretmiştir.

35 Şu sıralarda bu konuyu araştırdım ve aşağıdaki hususları tesbit ettim:

a. *İbnu'l-Esir; bu hadisi, ona göre sahih olmadığını iham ettiren "Kile" şeklindeki tamriz sigasıyla zikretmiştir (. Usdu'l-Ğabe.; İbnu'l-Esir,II,98 ,İsmailiyye Yayınları,Tahran-tsz.,I-V) İbn Kesir de bu rivayet konusunda İbnu'l-Esir'in yaptığını yapmış ve tamriz sigasıyla nakletmiştir (Bkz., el-Bidâye ve'n-Nihâye; Ibn Kesir, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut-1966, VII,251.*

b. *Bu hadisi, İbn Abdi'l-Berr; el-Evzâ'i'den, o da Nehik'den, Nehik, Muğis b. Sümeyy'den, o da Ka'bu'l-Ahbar'dan rivayet etmiştir (Bkz. el-İstî'âb,I,583. İsabe'nin Hamişinde)*

Hadisi ondan İbnu'l-Cevzi "Sıfatu's-Safve" adlı eserinde almış ve şöyle demiştir: "Nehik'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Zübeyr'in 1000 kölesi vardı...."

Kaynaklar ne kadar çoğalırca çoğalsın, Buhari'nin rivayeti önünde durmazlar. Çünkü Buhârî'de şu şekilde rivayet edilmiştir; “Zübeyr, öldürüldü. Ne bir dinar ne de bir dirhem bıraktı. Sadece iki arazi bıraktı. Ğabe, onlardan biridir. Medine’de onbir, Basra’da iki, Kufe’de bir, Mısır’da bir ev bıraktı”. Rivayet açıktır ve hasr uslûbuyla gelmiştir. Hadisin, rivayet edildiği yerde, borcun öneminden ve içinde bulunduğu sıkıntıdan bahsedilmektedir. Eğer, bin köle olsaydı, elbette zikredilirdi. Gelirlerinin de bir kadr u kıymeti olurdu. Bir kölenin fiyatı en azından ikibin dirhemdir³⁶. Dolayısıyla kölelerin fiyatı, az bir şey hariç, borcun kıymeti kadar olurdu.

Bütün bunlar, kölelerin bin tane olduğu varsayımına binaendir. Will Durant’ın onbin köle dediğini dikkate alırsak, bu, Buhâr’ın rivayetini kökünden kaldırıp atmak olur. Çünkü onbin köle ve bin soylu atın kıymeti onun borçlarını vermeye yeter ve vârislerini de servete boğar.

Bu takdirde Zübeyr oğluna; “En çok önem verdiğim şey borçlarım” demek ihtiyacını duymaz, “ne dersin, borçlarımız malımızdan birşey bırakacak mı” diye sormaz ve “borcunu ödemekte güçlük çekersen, Mevla’mdan yardım iste” diye vasiyyet etmezdi.

Meseleyi Akla Vuralım:

Ümmetimizin metoduna güç yetiremeyenler, rivayetlerin tenkidi ve onların ayıklanmasını hazmedemeyenler, her işte sadece akıllarını ölçü kabul edip, bütün geçmiş haberleri araştıranların olduğu bilinmektedir. Zübeyr’in servetinde vârid olan haberleri bir tarafa bırakıp, bu meseleyi sadece akla arzadelim. Şöyle deriz: Bu mesele üç değil, sadece iki ihtimal arasında cereyan eder.

“Safve”nin muhakkiki, bu hadisin Darekutnî’nin rivayetlerinden olduğuna işaret etmiştir. Ancak ben bunu bulamadım.

c. Aynı hadisi İbn Hacer, *Ya’kub b. Süfyandan*, “Zübeyr’in...” şeklinde rivayet etmiştir (el-İsâbe, I, 546).

Bunun manası, “Ya’kub başka bir kaynaktır” demek değildir. Zira Ya’kub, Nehîk’den sonradır. Böylece hadisi Nehîk, Muğîs, ya da Ka’b’dan, başka bir senedle alan bir ravi olur. Bu durumda da kaynak tek olur.

- 36 Birçok rivayette, Emevi Halifesi Süleyman b. Abdi’l-Melik zamanında, bir câriyenin 4000 dinara satıldığı zikredilmektedir. Bu nadir vakalardandır. Makul olan, bir cariye fiyatının ortalama 2000 dinar olmasıdır. Biz bin dinar diyelim. Dinar, yaklaşık olarak on dirheme müsvavidir. Bu takdirde, o zaman için bir cariye fiyatı 10.000 dirhem olmuş olur. Öyleyse, Zübeyr’in dönemi için bir cariye fiyatının 2000 dirhem olması mümkün değil midir?

Zübeyr, bin köle veya cariyeye sahiptir ya da değildir. (Bunu Will Durant'ın zikrettiği onbin rakamını bir kenara bırakarak söylüyoruz). Eğer sahipse , Zübeyr bu sayıya:

a. Ya kılıcıyla cihad ederek sahip oldu. Yani bu bin köle onun ganimetlerden hak ederek sahip olduğu nasibiydi. Ben akıllı birinin bunu söyleyeceğine inanmıyorum. Çünkü Zübeyr, yaklaşık ellibin savaşıdan sadece biridir. Müslüman ordusunda mücahitlerin toplam sayısı en az bu kadardır. Bunun manası şudur; Müslümanlar elli milyon köleye sahip olmuşlardı. Bu da akıl dışı ve kabul edilemez bir durumdur.

b. Ya da Zübeyr bu miktara, her asker bu kadar köleye sahip olmadığı halde, Osman b. Affân'dan, cihaddaki sıdkından dolayı, nafîle³⁷ olarak mâlik oldu. Bir kısmı bunu söylüyor. Diğer bazılarına göre ise, her asker bu kadar köleye sahip olmamış ama o sahip olmuştur. Çünkü Osman, özellikle Ümeyye oğullarından ileri gelenlere ve kendine yakın olanlara, kıymetli mallar, araziler ve mülkler vermiştir.

Osman'ın bunları veriş sebebi ne olursa olsun, "Osman bu kişilere ayrıcalık tanıdı" dediğimiz takdirde, Zübeyr'in cihada bağlı kalan tek kişi olmadığını da hatırlamamız gerekir. Yine Osman'ın "bu kişileri temyiz ettiğini" söylersek, bu takdirde de Osman'ın tek başına nüfûz ve aristokrasi sahibi olmadığını hatırlamamız gerekir.

Cihadda çile ve sıdk ehlinin sayısını kaç kişi olarak takdir edebiliriz? Yine aristokrat ve pay sahibi liderlerin sayısını nasıl bilebiliriz?

Osman'ın bu mal verişini, şu ya da bu sebebe bağlamak müsaavidir. İnanıyorum ki, "Savaşanlar arasında sabır ve çile sahibi kimselerin veya Osman'a yakınlığıyla temayüz eden kimselerin", %1 olduğunu söylesek bile bu miktar 400 veya 500'e çıkar.

Bu; $500 \times 1000 = 500.000$, yani yarım milyon köle veya cariyeye demektir. Şunu hatırlamamız gerekir; Osman, İmam olma sıfatıyla ganimetlerin ancak $1/5$ 'ine hükmediyordu. $1/5$ oranında da ancak 5 'li tasarruf hakkına sahipti: Bu $1/$

37 Cihad ve ganimet taksimi hükümlerinden malum olan şudur ki; imamın, cihaddaki sıdk ve çile sahiplerine, kendi hakkı olan humustan, dilediği miktarda verme yetkisi vardır. Bilindiği gibi ganimetler beş hisseye ayrılır. Bunlardan dördü savaşanlara, geri kalan $1/5$ 'i de devlet reisinin tasarrufundadır. O da bunu, müslümanların maslahatları için tekrar beş hisseye ayırır: Allah, Resûlu, yakınlar, yetimler ve miskinler için. Burda Allah'ın zikredilmesi teberrükendir. Allah ve Resulu'nün payı, fakirler için ayrıca cihad ve silah masrafları için kullanılır.

5'in; 1/5'i fakirlere, 1/5'i dilencilere, 1/5'i yetimlere, 1/5'i Resûlullah'ın yakınlarına ve 1/5'i de Allah ve Resûlu için, yani müslümanların maslahatları içindi.

Bunun manası şudur: Osman ancak 1/5'in, 1/5'inde tasarruf etme yetkisine sahipti. Buna göre ganîmet olan kölelerin sayısı, 12.500.000 olurdu. Çünkü 12.500.000'in 1/5, 2.500.000; bunun 1/5' de 500.000 olur.

Eğer, "Osman, kendisine humustan gelen malları yönetmede emanete riayet etmemiş ve fakirlerin, miskinlerin, yetimlerin ve müslümanların yararlarıyla ilgili paylarında haksızlık yapmıştır, çünkü humusun 1/5'inden fazlasını bağışlamıştır" derlerse, peki o neyi verebilirdi? İnanıyorum ki, humusun yarısı, akl-ı selimin halifenin haksız olarak sahip olduğunu kabul edeceği en son şeydir. Bu da devlet girdisinin yarısıdır. Eğer humusun yarısı beşyüzbin'e müsavi ise, bunun manası şu olur: Müslümanların sahip oldukları köleler beş milyon'dur. Akl-ı selim'in bunu da diyeceğine inanmıyorum.

Buraya kadar olan kısım, Zübeyr'in "bin köle veya cariye sahibi olduğu" iddiası çürümüş oldu.

Bir Teklif:

Müslümanların fethettikleri topraklar, karış karış bilinir. Savaşlar ve savaş meydanları teker teker bilinir. Bu savaşların haberleri açık açık yazılmış, gizli hiçbirşey kalmamıştır. Araştırmacılardan biri tarafından, bizim için derlenmesi gereken bazı hususlar vardır. Bu hususları şöylece sıralamak mümkündür:

1. Her savaşta esir sayıları ve onların nasıl kullanıldıklarının açıklanması, bunu takiben, bütün fetih asırları için aynı bilgileri ihtiva eden bir listenin verilmesi, bunun her asırda ve asırlarda olanı açıklayan cetvellerde gösterilmesi.

2. Her savaşta elde edilen ganîmetlerin kıymeti, bu ganîmetlerden her mücâhide ne kadar verildiği ve halifelerin, humuslardaki tasarruflarının nasıl olduğu,

3. Bütün savaşlarda öldürülen düşman sayısının, savaş savaş belirlenmesi, sonra da bunun bütün savaşlara teşmili,

4. Müslümanlardan savaşlarda şehit edilenlerin sayısının, savaş savaş belirlenmesi ve bunun bütün savaşlara teşmili,

5. Her savaşta fethedilen yerlerin, kilometre kare olarak yüzölçümü daha sonra da bütün asırlara teşmili,

6. Savaşla ve savaşız fethedilen yerler.

Bu hususları bir araştırmacının, açık bir şekilde ve nihâi bir surette tesbit etmesi mümkündür. Tavzihi bir şekilde olmak kaydıyla bunlardan daha fazlasını bize vermelerinde de bir mani yoktur. Zira araştırmacılara istedikleri şeye ulaşmaları kolay olur.

b. Ali'ye Karşı Ayaklanması

Zübeyr, Ali (ra)'a karşı ilk ayaklananlardandı. Bunda şüphe yoktur. O, Cemel ordusunun komutanlarından. Bunda da şüphe yoktur. Yine o, Hz. Aişe (ra)'ı Mekke'den Basra'ya getirenlerdendi, bunda da şüphe yoktur.

Bu, tarihe mal olmuş bir olaydır ve inkâr edilemez. Her akıllı kimse de bu olayın vuku bulduğunda ittifak eder.

Lakin bu olayın yorumları, tenakuza varan bir çelişki arzeder. Zübeyr, neden isyan etti?, Hz. Ali'ye niçin karşı çıktı?, Niçin onun yakasına yapıştı ve orduları ona karşı topladı?

Bu soruların cevapları çoktur:

Bu konuyla ilgili en yeni ve en fazla ses getiren yorum, dinimiz aleyhine fitne çıkaranların ortaya attığı ve bu görüş sahiplerinin Marks'ın taraftarlarından ilham aldığı maddî yorumdur. Adı geçen grubun ; “Zübeyr, Osman'dan çokça mal aldı, bu malla evler bina etti ve cariyeler satın aldı. Nihayet onun bin cariyesi³⁸ ve bin atı oldu. Malların kâr ve gelirlerini kendine aldı. Köşkleri, deniz ,nehir kenarları ve dağların tepelerinde yaygınlaştı. Böylece Zübeyr'in serveti, isyanında tek sebep oluyordu. O, serveti ve köşkleri, arazileri ve rum cariyelerinin akibetinden korkması sebebiyle isyan etti” şeklindeki görüşüdür. Son derece şaşılacak hatta utanılacak durum şudur ki; bu sözler, kendisine kulak veren birtakım ilericiler(!), hürriyet fikirli kimseler ve ilmî metod bulup nihayet toplumlara yayılmıştır. Sözümona bu, talebelere verilen hakiki ilim oluyor ve üzerine araştırmalar ve fikirler bina ediliyor. Onlara şu soruları yöneltiyoruz:

1. Zübeyr, niçin serveti konusunda imam Ali'den korksun? Ali, ümmetin mallarını ve yiyeceklerini, egemen sınıf hesabına, ellerinden alan komünist miydi?

2. İmam Ali'nin hilafeti esnasında -ki bu, beş senedir- bir kişinin malına el koyduğu bilinir mi?

3. Eğer Zübeyr'in malik olduğu bu malları, Hz. Osman'dan hibe ve atıyye olarak kabul etsek -ki, Osman (ra), zenginlerdendi ve kendi mallarından hibe ederdi- İmam Ali'nin bu mallara el koyma hakkı var mıydı?

4. İmam'ın buna hakkı olsaydı, Zübeyr'in, ganimet payı olarak elde ettiği, çokluğuyla sıkıntıya düştüğünüz ve mücahitlerin ganimet ve fetihlerden kazan-

38 Şunların çirkin tahriflerine ve erkekleri kadına çevirmelerine bakın. Bizim gördüğümüz bütün kaynaklar bin köle diyor, onlar bunu bin carie yapıyorlar.

diği ve fazlalığı konusunda konuştuğunuz malları nerede?

5. İmam Ali'nin, sadece Zübeyr'in haksız olarak Osman'dan aldığı mallara el koyması adâletin gereği değil miydi?

6. Yoksa siz, İmam Ali'nin adâletinden şüphe ediyor da, O'nun bütün malları, hatta Zübeyr'in meşru' ve vacib olan cihad yoluyla meşru' şekilde kazandığı mallara el koyacağı kanaatinde misiniz?

7. Yoksa siz İmam Ali'yi, tam bir zorbalığı tatbik eden ve Rusya'nın bile yetmiş seneden sonra gerçekleştirmekten âciz kaldığı ve geri döndüğü komünistliği, gerçekleştirmek isteyen bir komünist olarak mı görüyorsunuz?

8. Ya da siz, rolü bitmiş komünistliğe yapışan, kıraldan çok kıralcı geçinenlerden misiniz?

9. Yoksa İslâmı, Marksist bir sistem mi yapmak istiyorsunuz?

10. Sonra Zübeyr'in rum cariyelerinden dolayı korkusu hakkındaki ifadenin dayanağı ne?

11. Yoksa siz cariyeler meselesinin Zübeyr'i son derece meşgul edip davranışlarını yönlendirdiğini ve rum cariyelere olan düşkünlüğünden dolayı kılıcını kuşanıp, binlerce insanın öldürüleceği bir savaşı yönetecek biri olarak mı görüyorsunuz?

12. Altmış yaşından fazla olan bu ihtiyar Zübeyr-ki, bu ömrü Allah yolunda cihadla geçirmiştir- için, rûmî cariyelere ihtiyaç var mıdır? Siz ilim anlayışınıza, metodunuza ve hür düşüncenize bunu sığdırabiliyor musunuz?

Sonra da, bu dağ tepelerinde, nehir kenarlarında ve deniz kıyılarındaki evler hikâyesi!!! “Utanmadığın zaman dilediğini yap”!!

Bu evler ne zaman bina edildi? Osman'ın hilâfet müddeti toplam 11 sene birkaç aydır. Zübeyr bu evleri bina etmeyi nezaman düşündü de yerlerini seçti, gerekli girişimleri yaptı ve onlar için bina malzemeleri aldı? Hz. Ömer'in hilâfetinden sonraki bu onbir sene, bütün bu olayların ve içtimaî değişmelerin olması için kâfi midir? Bu iş zamanımızın bütün vâsıtalılarıyla ne kadar bir zaman alır? Bir de bu, deniz kenarlarında ve dağ tepelerinde olursa ne kadar bir zaman gereklidir?

Kabul edelim ki, bu mümkündür. Zübeyr, rûm cariyelerin koyunlarında(!) saraylarda dilediği gibi eğlenmek için ne zaman boş vakit buldu ki? Osman (ra) zamanında, ordular sulh içinde miydi?

Resûlullah (SAS) zamanındaki bütün olaylara şahit olan Zübeyr, korkakların gözlerine uyku tutturmazdı. Osman zamanında ordular sulh içindemiydi? Kılıçların gölgesi olmaksızın bir gün müslümanlar rahat buldu mu? Zübeyr gibi

İslama önce giren, cesaretli ve izzetli olan biri meydanlardan hali kalabilir mi? Onun bedeninde hiçbir uzuv yoktu ki onda bir ok yarası, kılıç darbesi ve mızrak izi olmasın! Bu gibi bir kahramandan ordular müstağnî kalabilir mi?

Şehit Osman zamanında; Hemezsan, Rey, Sabur, Ercan, Afrika, Azerbaycan, Kıbrıs, İsbehan, İsdahr, Cürcan, Horasan, Sicistan, Taberistan, Zernec, Malta, Habeşistan, İran'ın kalan yerleri, İskenderiyye vs. fethedilmişti. Batıda ve Doğuda fetihler!.. Denizden ve karadan fetihler!..

Bu savaşlar cereyan ediyorken, Allah'a verdiği sözde sâdık olan ebrar "Cennetin rüzgârı es!" diyerek kendilerini savaşların ateşine atarken, Zübeyr neredeydi?

Yoksa, Zübeyr'i, kendileri kasırlardayken meydanlarda orduları idare eden Kremlin misâli komutanlar gibi mi zannediyorsunuz?!

Allah Teâlâ ne güzel buyurmuştur; "... Zira gözler kör olmaz, göğüslerdeki kalpler kör olur"³⁹.

Bütün bunlar, Zübeyr'in, servet, arazi ve evler sahibi bir zengin olarak kabul edilmesi faraziyesine dayanır.

Daha önceden Zübeyr'in mal sahibi olmadığını, çünkü onun borçlu olduğunu, kendini zengin saymadığını ve hiçbir gün toplumumuzun onu, zenginlerden biri olarak görmediğini isbat etmiştik. Bu takdirde bu iddialar temelinden çökmüş olur ve Zübeyr'in, malının akibetinden korkmasından dolayı Ali'ye karşı ayaklandığı yorumu, mücerret vehm olur ya da planını değiştirerek, bağlılarına, İslâm sancağını taşıma, onun hakkında yazılar yazma ve böylece onu içinden yıkma planını çizen bu kızıl şeytanın davetine icabet eden birinin ortaya attığı hürâfe olmuş olur. Bu, eski bir hastalıktır. Abdullah b. Sebe, bu hususta başta gelmektedir. Ondan sonra, Karmatiler.. Bunların vesilesi de imam Ali'nin sevgisiydi. Allah ondan kötülüğü defetsin ve O'nu onların sevgisinden korusun.

Zübeyr'in ayaklanmasının diğer bir tefsiri daha vardır: Buna göre, onu bu işe, Hz. Ali'ye karşı olan hasedi ve hilâfetin Ali'ye değil de kendisine verilmesini istemesi, en azından bazı bölgelerin valiliklerinin kendisine verilmesi arzusu sevk etmiştir. Onlar; "Zübeyr, Ali'nin kendisini İrak'a vâli tayin etmesini", hatta "Basra'ya vâli tayin etmesini istedi" demektedirler. Ali bunu kabul etmeyince, Talha'yla birleşti ve Ali'ye karşı düşmanlığa başladılar.

Gerçek şu ki, bu gibi hadiselerin yorumunun, geçmiş tarihin ve hâdisenin kahramanı olan şahıs hakkındaki bilgilerin ışığı altında olması gerekir ki, yorum, şahsın bütün yönleri, mevkileri, nefsi ve ahlâkî sıfatlarıyla uygunluk arzetsin. Bu açık bir husustur. Bir insanın ahlâkî, sıfatları, mevkii ve eşyaya kıymet vermesindeki değişiklikten söz edilse bile, şüphe yokki, bu tenasuk ve uygunluktan bir kısmı devam edecektir. Düşünen bir kimsenin, bir insanın ahlâkının tam tersine dönmesini kabul etmesi mümkün değildir. Özellikle bu insan ileri bir yaşa ve ömrünün sonuna yaklaşan biri olursa, bunu hiç kabul etmez.

Zübeyr'in isyanının izahı, ancak onun hakkında bilinenler ışığında sahih olarak mümkün olur.

O halde Zübeyr hakkında neler biliyoruz?

Burada şüphe kabul etmeyen kesin haberlerle yetineceğiz:

1. Çocukken müslüman oldu (altı, sekiz veya oniki yaşında)⁴⁰.
2. Müslüman olanların dördüncüsü veya beşincisidir (İcma', bu yöndedir).
3. Resûlullah'ın halası Safiyye bintü Abdilmuttalib'in oğludur⁴¹.
4. Resûlullah'ın zevcesi Hadice bintü Hüveylid'in kardeşinin oğludur.
5. Habeşistan'a ve Medine'ye hicret etmiştir⁴².
6. İslâm'da ilk kılıç sallayandır⁴³.
7. Resûlullah, ona ve kılıcına dua etmiştir.
8. Resûlullah ona, ana-babasını fedâ etmiştir Yani ona Benû Kureyzâ günü "anam-babam sana fedâ olsun" demiştir.
9. Resûlullah, "Her nebinin bir havarisi vardır. Benim havarim de Zübeyr b. Avvâm'dır"⁴⁴ demiştir.
10. Osman b. Affan, "Zübeyr, onların en hayırlısıdır. Resûlullah'a en sevgili olandır" demiştir.
11. Resûlullah (SAS) ile birlikte bütün savaşlara katılmıştır⁴⁵.
12. Cennetle müjdelenen on kişiden biridir⁴⁶.

40 Bkz. *Hâkim en-Neysâbüri, a.g.e., III,406; el-Heysemî, a.g.e., IX,152.*

41 *el-Heysemî, a.g.e., IX,160; Hâkim en-Neysâbüri, a.g.e., III,405.*

42 *el-Heysemî, a.g.e., IX,151.*

43 *el-Heysemî, a.y.*

44 *Hâkim en-Neysâbüri, a.g.e., III,408; el-Heysemî, a.y.*

45 *el-Heysemî, a.g.e., IX,150.*

46 *İbn Hacer, a.g.e., I,545. Ancak "a bunu kabul etmemektedir ve O'nun Cennetle müjdelendiğini iddia etmektedir (Bkz., el-Celil el-Mâmâkânî, Tenkihu'l-Makal fi İlmi'r-Rical, Necef, 1350-1352, I,438).*

13. Emanet ve murûetle bilinen biridir.

14. Sahabenin âlim, âbid ve zâhid olan birinci tabakasından sayılmıştır.

15. Kur'an-ı Kerîm'de Allah Teâlâ'nın, "O mü'minler ki, kendilerine yara aldıktan sonra, yine Allah'ın ve Rasûlu'nün çağrısına uydular; Onlardan iyilik edenler ve (şirkten günahlardan kaçıp Allah'ın azabından) korunanlar için pek büyük ecir vardır"⁴⁷ sözüyle kastettiği kimselerdendir.

16. Hz. Ömer (ra), O'nun için; "Zübeyr bu dinin rükünlerinden bir rükündür"⁴⁸ demiştir.

17. Şûra ashabı olan altı kişiden biridir⁴⁹

İşte Zübeyr'in ahlâkî ve nefsi sûreti. O'nu, önümüzde temessül etmiş gibi her basiret sahibi için vazih bir şekilde görüyoruz Bu seciyede olanın, Yemen, Irak veya Basra vâililiğine nail olmamaktan dolayı kılıcını sıyırması mümkün müdür?

Resûlullah'dan sonra hiçkimsenin ma'sum olduğuna inanmıyoruz. Ancak, tarihi böyle olan, hakkında gelen haberler böyle olan ve altmış yaşını geçen bir adamın, yalan söyleyeceğini, aldatacağını hangi akıl kabul eder. Yine böyle bir adamın, Hz. Ali umreye çıktığı zaman hâinlik yapacağını, sonra da Hz. Aişe'ye, beraberindekilerle birlikte; "Bunlar Hev'eb'in köpekleri değil" diye yemin edip yalan söyleyeceğini, hangi akıl kabul eder? Bütün bunları neden dolayı yapsın? Bu asırdaki valilik, valiye ne kazandıracaktı ki? O günlerde vâli için ne gibi garantiler vardı ki? Hz. Peygamber'in kardeşlik, eşitlik ve tevâzu üzerine bina ettiği bu toplumda, vâililik makamının ne ayrıcalığı vardı ki? Hz. Peygamber, konumu, şerefi ve nesebi itibarıyla "hayırlıların en hayırlısı" olmasına ve Risâleti taşıma konusundaki yüce kudretine rağmen, ashabından birinden bile üstün tutulmayı kabul etmez ve onları, kendisini övmekten, şöyle diyerek nehyederdi: "Nasâranın İsa'yı medhettikleri gibi beni medhetmeyin. Allah'ın kulu ve Resûlü deyin". Kendisinde bir heybet gören kimseye tevâzu gösterip şöyle diyordu: "Kendine hoş bak, ben melik değilim. Ben, Mekke'de kurutulmuş et yiyen Kureşli bir kadının oğluyum".

Bu, baba ve dedeyle, mal çokluğuyla, rütbe ve görevle övünmeyi tanımayan bir ortamdı. Vâililik, sadece ismi böyle olan bir memurluktu. Vâli de, ismi ne olursa olsun bir görevliydi.

47 *Al-i İmrân*, 172.

48 *el-Heysemî*, a.g.e., IX, 151.

49 *İbn Hacer*, a.g.e., I, 545.

Halife'nin, hatta halkın, muhâsebe ve muâhezesinden hâli olmayan vâli-
re, idrakle ve basîretle bakan biri, bu makamın basitliğini ve bu toplumdaki
kadr u kıymetini bilir.

Şunu bilmeniz kâfidir: Sa'd b. Ebî Vakkâs gibi bir sahabî, iki defa Hz.
Ömer zamanında, bir defa da Hz. Osman zamanında olmak üzere üç defa vâli-
likten azledilmişti. Bu durum Hz. Ömer'i, Sa'd b. Ebi Vakkas'ı, aralarında hali-
fe seçmek için oluşturulan şuraya mensup altı kişiden biri yapmaktan alıkoyma-
dı. O şöyle dedi: "Halifelik ona isabet ederse o olur, aksi takdirde vali olarak
ondan yardım istensin".

Eğer vâlilikte bir çıkar olsaydı, Ömer'in Sa'd'ı azli, Sa'd b. Ebi Vakkâs'ı
kızdırdı ve bu durum, aralarının bozulmasına, bir araya gelmelerine, hatta
yardımlaşmalarına, Hz. Ömer'in ona güvenmesine ve onu seçmesine mani olur-
du.

Halife b. Hayyat'ın "Tarih"inde, Hz. Ömer'in azlettiği vâlilerin 14 tane
olduğunu saydım. Hz. Osman da, vâlileri azl ve değiştirme konusunda, Hz.
Ömer'den ayrı bir siyaset takip etmiyordu.

Eğer vâlilerin sayısı ve konumu hakkında daha fazla bilgi elde etmek isti-
yorsanız, Taberî'nin zikrettiği, "Kûfe'de vâli olduğu esnada Sa'd b. Ebî Vakk-
âs'ın, vâliliğin kasasından borç para aldığını ve ödemedede geciktiği zaman, vali-
lik haznedarı Abdullah b. Mes'ud'un o borcu nasıl istediğini ve ona nasıl sert
çıkıldığını"⁵⁰ okuyun. Şu olaya bir bakın ve düşünün.

1. Kûfe vâlisi borç alacak kadar muhtaç duruma düşüyor!!

2. Vâlilik heznesinden, ancak haznedarın izniyle borç alıyor.

3. Haznedar, borcun ödemesi konusunda titiz davranıyor ve vâliye sert
çıkıyor.

4. Aralarında anlaşmazlık oluyor, halife bunu duyup O'nu vâlilikten azle-
diyor.

Bütün dünya bu olaya kulak versin!!!

Zübeyr b. Avvâm, bu konumdaki bir vâliliğe mi aşırı istek gösteriyordu?
Farzet ki, böyle bir şeyi istedi. Bundan mahrum bırakıldığını ifade için, kızma-
sı, itabda bulunması veya konuşması yeterli değil miydi?

O'nun orduları hazırlaması, isyancıları harekete geçirmesi ve ümmeti sı-
kıntıya sokmasının, böyle bir değeri olan bu vâlilik yüzünden olması düşünüle-

50 et-Taberî, *Muhammed b. Cerîr, Tarihu'l-Ümem ve'l-Mulûk, Daru'l-Fikr, Lübnan-1987, V,250-251.*

bilir mi? Hatta kendini ve oğlunu, bu vâililik sebebiyle ölüme atacağı düşünülebilir mi?

Düşünen bir beyin bunu tasdik eder mi?

Bunu diyen, şüphe yok ki, kendi konumuna ve şu anda yaşadığı hayatına bakıyordur. Zira bu hayatta, vâililik sebebiyle isyancılar ayaklanıyor ve fesatçılar fitne çıkarıyor. Yaşadığımız şu talihsiz asırda valilik, değersiz değerlendiriyor, ayak takımını yüceltiyor, onları insanların omuzlarına bindiriyor ve insanların mallarını vâililer için mübah kılıyor.

Bu zamanın ihtilalci ve vâililerinden gözlerimizin en son şahit olduğu şey, kızıl ihtilalci ile ilgili haberdir. O, İnsanların, adâlet ve eşitlik umdukları bir ilmî sosyalizmde, ilmî sosyalizm ihtilalcilerinin en başta gelenlerindendi. Bu haber, "...Yugoslavya Başkanı Tito'nun ölümünden bir kaç sene sonra, onun altın biriktirdiği ve 960 kg hâlis altın bıraktığı"⁵¹ şeklindeydi. Bir ton saf altın! Maşallah! Bravo doğrusu!!!

Şehâdetine kavga ve kinin sebep olduğu Hz. Osman hakkında ileri geri konuşuyorlar. İmam Ali ve Ebu Zerr konusunda da inada gidiyorlar.

Zübeyr'in ayaklanmasının yorumu konusundaki bu bozuk anlayış, yorumu yapanın bizzat kendi nefsi ve dinindeki bozukluktan kaynaklanmaktadır. Şehit Seyyid Kutub'un şu sözü buradan mülhemdir: "İslâmî tarih araştırmaları, bu İslâmî hayata delalet etmesi, İslâmın aslî bir akılla ve aslî bir ışıkla anlaşılması için İslâmî bir kaynaktan neş'et etmesi lazımdır. İslâmî bir hayata hükmeden bir akılcılığın, İslâmî bir samimiyette olması, İslâmî bir ruhla beslenmiş olması gerekir ki, bu hayattaki esaslı unsurlar anlaşılsın, onu hissetsin, ona isabet etsin. İslâmî hayata, İslâmî bir açıdan, İslâmî bir nurla bakılması gerekir ki, bütün esrarını ve feyzini versin ve bütün unsurları keşfedilsin"⁵².

Zübeyr'in ayaklanmasının üçüncü bir yorumu, tek sahih olan yorumdur. Aslında bu, yorum değildir. Bilakis bize, tasrih ve çokça işaret ettiğimiz Buhârî hadisinde nass olarak gelmiştir. Zübeyr, Cemel Savaşı'na hazırlandığında oğlunu çağırması ve şöyle demişti: "*Yavrum, bugün ya zâlim, ya da mazlum öldürülecek. Kendimin bu gün mazlum olarak öldürüleceğine inanıyorum*". Bu, Zübeyr'in, eğer öldürülürse, mazlum olarak öldürüleceği konusunda yakîn üzere olduğunu gösteren sarîh bir nassdır. Yani o, bâği, taşkın, evlerinden,

51 Mecelletu Oktobır el-Kahiriyye, Sayı:75, Ocak, 1984.

52 fi't-Tarih Fikre ve Minhac, 44.

kölelerinden ve mallarından korkan biri değildi. Yine o, Basra veya Irak vâililiğine rağbet eden biri değildi. O, kendi gönlünü insanlardan daha iyi bilirdi. Bundan birşey gizliyor olsaydı, kendisinin “eğer öldürülürse mazlum olarak öldürüleceğini” söylemezdi ve onu o esnada sadece oğlu dinlemezdi. Zannetmiyorum ki, Zübeyr, bu durumdan utanıyordu. Bilakis, durum haksızlık ve ihanet olsaydı, aralarında başka sözler de konuşulmuş olurdu ve vasiyyet her hal u kârda bundan farklı olurdu.

Zübeyr’i gördüğü haksızlığın izahı şudur: Zübeyr; Hz. Talha, Hz. Aişe ve Ashab-ı Cemel’le yola çıktılar. Bu, ne düşmanlık ve taşkınlık için, ne dünya elde etmek için, ne de mal korkusu içindi. Onların yola çıkmalarının sebebi, hasımlaşan (anlaşamayan) iki grup arasını islah, işlerin rayına oturmasını sağlamak, şerri ümmetten kaldırma konusunda yardım etmek ve Osman’ın katillerini ortaya çıkarmak içindi.

Zübeyr, bununla kendisinin hakkı isteyen ve kendisine karşı olanın bâği ve zâlim olduğuna inanıyordu. Bu durum, hakka yardım ettiğine ve zulmü kaldırdığına inanan Zübeyr’in isyanının sebebini gösteren delil olarak kâfi gelmez mi? Cemel vakasının birinci ve ikinci aşamasında olan şu olaylar buna delil olarak yetmez mi?

Birinci turda kendisiyle beraber, Hz. Talha ve Hz. Aişe vardı. Bunlar, Hz. Ali’nin Basra âmili Osman b. Huneyf’le çatışmaya girmekten çekiniyorlardı. İnsanlar arasında hitab ettiler ve onlara durumu düzeltmek ve Osman’ın katillerini bulmak için oraya geldiklerini açıkladılar. Nihayet Basrahlıların çoğu onlara katıldı⁵³. Onlar barışı umarken, gece onların aralarını ayırdı ve Hukeym b. Cebele, gece oraya girdi. Mü’minlerin annesi Hz Aişe’ye küfretti. Kendi adamlarından biri de onu bundan dolayı kınadı. Bunun üzerine Hukeym onu öldürdü. Yine aynı sebepten kendi kavminden bir kadını da öldürdü. İki ordu karşılaştığında “Aişe’nin münâdisi onlara ricada bulunuyor ve onları bu işten geri durmaya davet ediyordu. Nihayet Aişe’nin taraftarları onları sulha çağırdılar. Barıştılar ve bu konuda bir anlaşma metni yazdılar”⁵⁴.

Fakat, Hukeym b. Cebele (Osman’ın katillerinden biridir. Osman’ı muhasara eden, Medine’de savaştan Basralı isyancıların başıdır. Hz. Osman minberdeyken ona taş atandır. Birinci isyandan sonra Medine’de kalan iki kişiden

53 Bu olaylar için bkz., et-Taberî, a.g.e., V,466 ve devamı.

54 Geni bilgi için bkz.et-Taberî, a.g.e., V,534.

biridir. Hz. Osman'ın elinden mektup yazma olayında da parmağı vardır). Basralı isyancılara, yanında kavminden bir grupla birlikte, -barışa rağmen- savaş ateşini tutuşturmak üzere geldi. Kavmi, ondan, Ümmü'l-Mü'mine sövmesi ve kendisini bundan nehyedenleri öldürmesinden dolayı uzak duruyordu. Ona şöyle dediler: "Dün yapacağını yaptın , bugün geri döndün? Allah seni düzeltinceye kadar seni terk ediyoruz". Döndüler ve onu terkettiler. Hukeym, Osman b. Affa'nı muhasarada ve savaşta kendisiyle beraber olan kimselerin yanına gitti. Bunlar, sulhden sonra Basra'da kendilerine yer kalmayacağını biliyorlardı. Barış yapmış olarak Hz. Aişe'nin askerlerinin yanına gelince, Hz. Aişe şöyle dedi: "Ancak sizinle savaşanı öldürün. Askerler şöyle nida ettiler; Osman'ın katili olmayanlar bizden geri dursun. Çünkü biz, Osman'ın katillerinden başka kimseyi istemiyoruz ve kimseye de bulaşmayacağız. Hukeym savaşa başvurdu münadiye kulak asmadı. Hz. Talha ve Hz. Zübeyr; "Basra ehlinde intikam alma imkanını bize veren Allah'a Hamd olsun. Ya Rabbi onlardan kimseyi hayatta bırakma hepsini öldür"⁵⁵. Savaş değirmeni döndü ve onları iyice öğüttü. Onlardan Hurkus b. Zühayr'in dışında kimse kurtulamadı. Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in münadisi, Basra'da şöyle seslendi: "Dikkat! Kabileleriniz içerisinde, Medine'de savaşan kim varsa onları bize getirin. Onlar, getirildi ve topluca öldürüldüler. Hurkus b Zühayr'in dışında kimse kurtulmadı. Böylece Basra'lılar Osman'ın katillerini yakalıyorlar ve onları Zübeyr ve Talha'ya teslim ediyorlardı. Cemel vakasının birinci bölümünde, Zübeyr'in ve beraberinde olanların hedeflerinin Osman'ın katillerinin olduğunu gördük.

İkinci bölüme gelince; Zübeyr'in, Hz. Ali'yle karşılaşım aralarında konuşma olduktan sonra döndüğünü görüyoruz. Aralarında olan ve konuşulan mevzu ne olursa olsun bu durum, Zübeyr'in malından korkan ve istediği vazifeden dolayı isyancı olmadığını gösteriyor. Aksi takdirde savaştan dönmezdi. Hedefi gerçekleşmeden neden geri dönecekti ki? O halde neden geri döndü ve savaş neden tekrar başladı?

Zübeyr, İmam Ali'nin onu kınamasından sonra geri dönmüştü. Çünkü o, gerçekleştirmek için yola çıktığı maslahatın, geri dönüşü olmayan bir tahakkuk yoluna girdiğini anlamıştı. İmam Ali'nin de, hilâfet makamının kendisine verdiği bir görevi gerçekleştirmek için kendisine karşı gelenlerle savaştığını görünce, pişman olduğu rivayet edilmiştir

Cemel savaşının ikinci bölümüne gelince: Bunu Ali'nin ordusu içinde olan Sebeiyun (Abdullah b. Sebe taraftarları) tutuşturdu. Yüce sahâbi Ka'ka'a b. Amr et-Teymî, iki grubun arasını ıslah etmişti. Ashabı Cemel'in niyetini ortaya çıkardı, İmam Ali'de bu durumu kabul etti. Hayırla gecelediler. Osman'ın katillerinden olan şer ashâbi da bu sulh sebebiyle kötü bir şekilde gecelediler. Harp çıkarmaya karar verdiler ve sabah karanlığında bu işe giriştiler. Aynı vakitte iki gruba da saldırdılar ve Ali'nin ordusunun içinde vuruşurken "Talha ve Zübeyr ihanet etti", Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in ordusunda savaşırken de "Ali ihanet etti" diye bağırdılar ve olan oldu.

Şaşılacak şeylerdendir ki, akletmeye ve bilgi alış verişine davet edenlerden bir kısmı, bunun bu şekilde olduğunu inkâr ediyorlar ve bunu cereyan eden korkunç hadiselerden kurtulmanın güzel bir bahanesi olarak görüyorlardı. Şu asrımızda olan ve ateşini insanların tutuşturduğu olaylara dönüp de bakmıyorlar. Olayları, biraz zaman geçmeden keşfedemiyorlar ve anlayamıyorlar. Hatta her türlü haberleşme vasıtalarının gelişmiş olmasına rağmen ebediyen anlayamayacaklar. İnsanlar arasında fesat çıkarma eski bir hastalıktır. Şu anda karşıımızda, gözlerimizin önünde, yaş kuru herşeyi etkileyen yıkıcı savaşlar oluyor, herkes de, harp oluncaya kadar iki devlet arasındaki düşmanlığı körükleyen bu gizli elleri biliyor. Sonra da bazen bir taraftan, bazan öbür taraftan olmak suretiyle harbi alevlendirip-yatıştırma işini kontrol altına alıyorlar.

Bunu, şu anda görüyor ve anlıyoruz. Önceleri de, müslümanlar arasındaki fitneyi tutuşturma konusundaki misaller, önceki Sebeîler tarafından çokça vuku bulmuştur.

Bundan daha kötü bir durum daha var. O da; kalplerin fesadı ve pâk Ashâb hakkında şüpheye götüren niyyetlerin kötülüğüdür. Allah, onların ta'zim ve tebcil haklarını yerine getirmemiz konusundaki kusurlarımızı, affetsin. Kalemimiz ve açıklamalarımız, onlara ve faziletlerine layık olandan aciz kalıyor.